

PROJEKCIA PRACOVNÝCH SÍL V SLOVENSKEJ REPUBLIKE DO ROKU 2020

Boris Vaňo - Branislav Bleha - Branislav Šprocha

Abstrakt

Očakávaný demografický vývoj prinesie riziká pre ponukovú stránku trhu práce, ktoré budú predstavovať zásadné výzvy pre spoločnosť v najbližších desaťročiach. V súčasnosti sa prírastky ekonomicky aktívneho obyvateľstva znižujú a pracovná sila starne. Tesne za horizontom vypracovanej prognózy (rok 2020) sa demografické dopady na trh práce zintenzívnia. Dôsledkom bude výrazne zrýchlenie procesu populačného starnutia a zastavenie prírastkov počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva (aj v prípade ďalšieho rastu ekonomickej aktivity).

Kľúčové slová: pracovné sily, ekonomická aktivita, projekcia, Slovensko

JEL kód: J11, J21

Úvod

Pracovná sila je významným faktorom pri dosahovaní prosperity krajiny, preto informácie o aktuálnom stave aj očakávanom vývoji patria medzi základné informácie potrebné pri analýzach a prognózach spoločenského vývoja. Dôležitá je nie len početnosť pracovnej sily ale aj jej rozmiestnenie a štruktúra, predovšetkým pohlavná, veková a vzdelanostná. Dôležité je tiež, ako sa potenciál, ktorý predstavuje pracovná sila, využíva. To znamená, aká časť ekonomicky aktívneho obyvateľstva patrí medzi pracujúcich a aká medzi nezamestnaných.

Medzi faktory, ktoré významne a priamo ovplyvňujú fungovanie trhu práce, patrí demografický vývoj, pracovná migrácia a ekonomická aktivita. Zatiaľ čo o demografickom vývoji a ekonomickej aktivite obyvateľstva existujú podrobné informácie, o pracovnej migrácii je informácií podstatne menej.

Početnosť aj štruktúra pracovnej sily sú významne ovplyvňované demografickým vývojom. Úmrtnosť a migrácia ovplyvňujú pracovnú silu priamo, plodnosť s určitým časovým odstupom (pri nízkej úmrtnosti a nízkej emigrácii v mladom veku ide vlastne o priamy vplyv s časovým posunom 15 až 25 rokov). Samozrejme vplyv majú aj legislatívne normy, ktoré ovplyvňujú stav pracovných síl hlavne na začiatku a na konci vekového intervalu (vzdelávanie, odchod do dôchodku).

V dôsledku politických a spoločenských zmien sa od začiatku 90. rokov minulého storočia výrazne mení reprodukčné a rodinné správanie obyvateľstva. Výrazne sa znížila pôrodnosť, predlžuje sa ľudský život. Zahraničná migrácia je zatiaľ nízka. Dôsledkom je zníženie prírastku obyvateľstva a zrýchľujúci sa proces starnutia obyvateľstva. Po súčasnom zastavení poklesu plodnosti sa v prvej polovici 21. storočia očakáva zvyšovanie plodnosti až na hranicu tesne pod úroveň jednoduchej reprodukcie. Úmrtnosť sa bude s veľkou pravdepodobnosťou naďalej znižovať a na Slovensko bude prichádzať viac prisťahovalcov z rozvojových krajín. V kombinácii s vekovým zložením obyvateľstva to bude znamenať znižovanie počtu narodených zhruba od roku 2015 a počnúc súčasnosťou nepretržité zvyšovanie počtu zomrelých. Dôsledkom bude úbytok obyvateľstva, ktorý sa začne krátko po roku 2020 a výrazné zrýchlenie procesu populačného starnutia po roku 2015. Migrácia môže zmierniť proces úbytku obyvateľstva, na proces populačného starnutia bude však mať len minimálny vplyv. V súvislosti s vývojom pracovných síl je na mieste otázka akých migrantov bude naša spoločnosť najviac potrebovať a čo je v tomto smere potrebné a možné spraviť zo strany spoločnosti.

Starnutie obyvateľstva výrazne ovplyvňuje mnohé stránky spoločenského vývoja a oprávnené sa v súčasnosti stáva dôležitou témou pri úvahách o budúcnosti. Najvýznamnejšie sprievodné javy starnutia obyvateľstva sú:

- Rast verejných výdavkov na zdravotníctvo a sociálne poistenie spôsobený zvýšeným počtom starších a starých ľudí v populácii.
- Neefektívnosť priebežných dôchodkových systémov.
- Znižovanie obyvateľstva v produktívnom veku a zvyšovanie v poproduktívnom veku spôsobuje pokles pracovnej sily a zvýšenie ekonomického zaťaženia obyvateľstva.
- Mení sa celková spoločenská klíma, keď stále väčšiu váhu nadobúdajú záujmy a potreby stále početnejšej skupiny staršieho obyvateľstva. Spoločnosť celkom zákonite stráca

dynamiku a hrozí väčšie nebezpečenstvo medzigeneračných konfliktov medzi dynamickou ale menej početnou mladou časťou populácie a početnejšou ale menej dynamickou časťou staršej populácie.

Aj keď sa zmeny vo vekovom zložení obyvateľstva a ich spoločenské dôsledky nezdarujú byť v súčasnosti na Slovensku kritické, treba mať na pamäti, že sú v najbližších desaťročiach nezvratné a budú mať zrýchľujúcu sa tendenciu. Podľa všetkých relevantných prognóz bude Slovensko v roku 2050 patriť medzi najstaršie populácie na svete. Dôsledky starnutia v jednotlivých oblastiach (ekonomika, pracovné sily, školstvo, zdravotníctvo, bytová výstavba, sociálne poistenie) nie je možné eliminovať resp. zmierniť v krátkom čase a vyžadujú si dlhodobé stabilné riešenia prijímané s časovým predstihom.

Súčasnú zmenu v demografickom vývoji sa prejavili aj na vývoji pracovných síl. Prírastky sa spomaľujú resp. menia sa na úbytok a pracovná sila starne.

Projekcia pracovnej sily bola vypracovaná v nadväznosti na analýzu a prognózu vybraných faktorov trhu práce. Nadväzuje na prognózu obyvateľstva a odhad vývoja ekonomickej aktivity. Projekcia je spracovaná na úrovni SR v členení podľa pohlavia a veku a je zameraná na obdobie 2012 až 2020. Ide o obdobie, ktoré nesie znaky čiastočnej spoločenskej stabilizácie v porovnaní so začiatkom transformačného obdobia po zmene politického režimu. Aj v správaní obyvateľstva vidno už určité prispôbenie sa novým spoločenským podmienkam.

Metodické poznámky

Všetky údaje a charakteristiky o ekonomickej aktivite, ktoré sa využili pri príprave vstupných predpokladov projekcie, pochádzajú zo zdrojov Štatistického úradu SR¹.

Prognózy pracovných síl patria medzi odvodené demografické prognózy (odvodené od prognózy obyvateľstva). Na výpočet prognózy bola v tomto prípade použitá metóda miery

¹ Štatistický úrad zisťuje informácie o ekonomickej aktivite prostredníctvom výberových zisťovaní pracovných síl. Ide o štvrťročné monitorovanie pracovných síl vo vybraných domácnostiach. Zisťovanie prebieha podľa metodiky, ktorá vychádza z odporúčaní Medzinárodnej organizácie práce a je v súlade s normami Eurostatu. Údaje o pracovnej sile existujú aj zo zdrojov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny. Metodika výpočtu sa líši od metodiky ŠÚ SR.

ekonomickej aktivity. Ide o najčastejšie používanú metódu pre tento typ prognóz na celoštátnej a vyššej regionálnej úrovni. Princíp metódy spočíva v tom, že sa prognózované hodnoty miery ekonomickej aktivity aplikujú na prognózované hodnoty obyvateľstva. V našom prípade vstupuje do projekcie pracovných síl prognóza vývoja obyvateľov v členení podľa pohlavia a veku a projekcia mier ekonomickej aktivity v rovnakom členení za každý rok prognózovaného obdobia. Po prenásovení prognózovaného počtu obyvateľov projektovanou mierou ekonomickej aktivity, získame projekciu pracovných síl v členení podľa veku a pohlavia do roku 2020.

2. Projekcia ekonomicky aktívnych v SR do roku 2020

2.1 Vstupné predpoklady projekcie

V tomto prípade ide o viacvariantnú projekciu, teda o teoretickú konštrukciu, ktorá vymedzí možné rozpätie budúceho vývoja a pri kombinácii jednotlivých scenárov naznačí možnú trajektóriu najpravdepodobnejšieho vývoja. To znamená, že výstupom projekcie bude aj najpravdepodobnejší vývoj počtu a vekovej štruktúry ekonomicky aktívneho obyvateľstva v SR do roku 2020.

Vstupnú časť projekcie budú tvoriť tri varianty budúceho vývoja mier ekonomickej aktivity. Dva varianty budú predstavovať vymedzenie hraničných ale nie nereálnych hodnôt budúceho vývoja ekonomickej aktivity – priaznivého a nepriaznivého. Tretí variant (najpravdepodobnejší) sa bude nachádzať v strede medzi obidvomi krajnými variantmi. Determinantom priaznivého resp. nepriaznivého vývoja budú možné spoločenské a ekonomické podmienky, ktoré ovplyvnia situáciu na trhu práce. Pri konkrétnom vymedzení možného budúceho vývoja ekonomickej aktivity sa využijú aj odporúčania medzinárodných inštitúcií, ktoré premietajú potreby, záujmy aj skúsenosti z nadnárodného do národného kontextu.

Je všeobecne známym faktom, že ekonomická aktivita aj zamestnanosť na Slovensku sú relatívne nízke.² Nepredpokladáme preto, že by sa miera ekonomickej aktivity do roku 2020 znižovala. Za najmenej priaznivý predpoklad preto považujeme stagnáciu tejto miery na úrovni hodnôt z roku 2011. Tento predpoklad uplatňujeme v statickom variante pre obidve

² Jedným z hlavných cieľov Európskej stratégie zamestnanosti pre SR je dosiahnutie 72-percentnej miery zamestnanosti obyvateľov vo veku 20-64 rokov do roku 2020. SR za touto hodnotou v súčasnosti výrazne zaostáva.

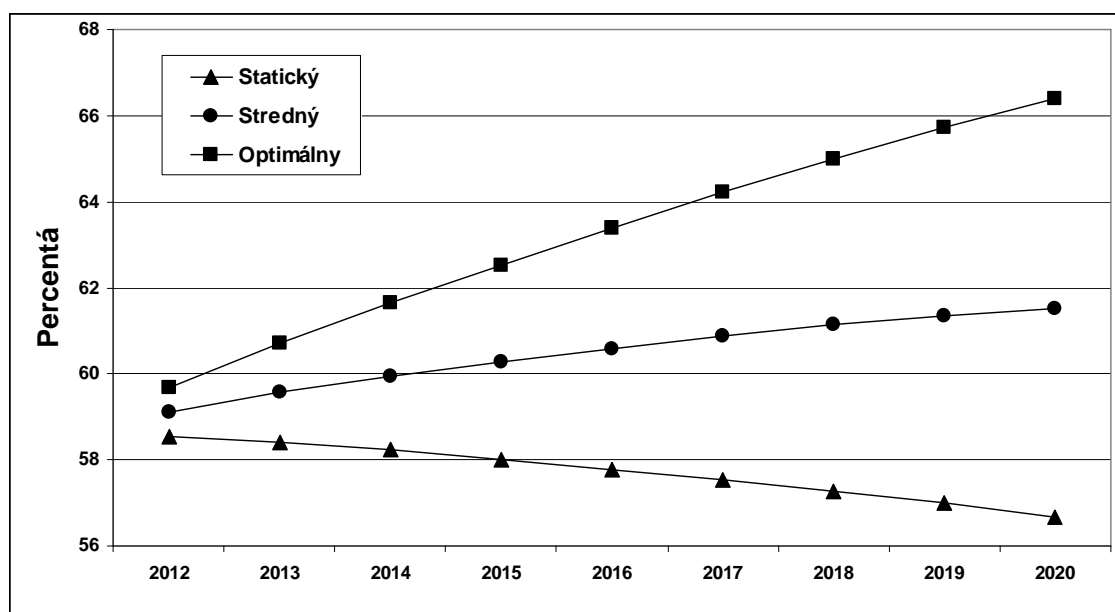
pohlavia a pre všetky vekové skupiny. Hodnoty zodpovedajúce odporúčaniam v Európskej stratégii zamestnanosti tvoria základ optimálneho variantu. Základnou tézou je dosiahnutie 72 % zamestnanosti pre obyvateľstvo SR do roku 2020. Rastúca miera zamestnanosti v optimálnom variante znamená nárast ekonomickej aktivity a zároveň zníženie miery nezamestnanosti. Do predpokladov optimálneho variantu je zapojený predpoklad, že 90% nárastu zamestnanosti je zabezpečené nárastom ekonomickej aktivity a 10% tohto nárastu zabezpečuje zníženie nezamestnanosti.

Tabuľka 1 – Projekcia mier ekonomickej aktivity v SR podľa pohlavia

Variant	Pohlavie	Rok								
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Statický	Muži	67,9	67,7	67,5	67,2	66,9	66,6	66,3	65,9	65,5
	Ženy	49,86	49,75	49,61	49,41	49,22	49,06	48,88	48,68	48,42
	Spolu	58,54	58,42	58,25	58,00	57,76	57,53	57,28	56,99	56,66
Stredný	Muži	68,23	68,47	68,62	68,69	68,76	68,81	68,84	68,81	68,73
	Ženy	50,61	51,26	51,87	52,40	52,93	53,46	53,96	54,41	54,78
	Spolu	59,11	59,56	59,95	60,26	60,57	60,87	61,14	61,36	61,52
Optimálny	Muži	68,60	69,22	69,74	70,18	70,61	71,02	71,41	71,72	71,98
	Ženy	51,37	52,77	54,12	55,39	56,63	57,85	59,03	60,14	61,15
	Spolu	59,68	60,70	61,66	62,53	63,38	64,21	65,01	65,73	66,38

Zdroj: Vlastné výpočty autorov

Graf 1 – Projekcia mier ekonomickej aktivity v SR

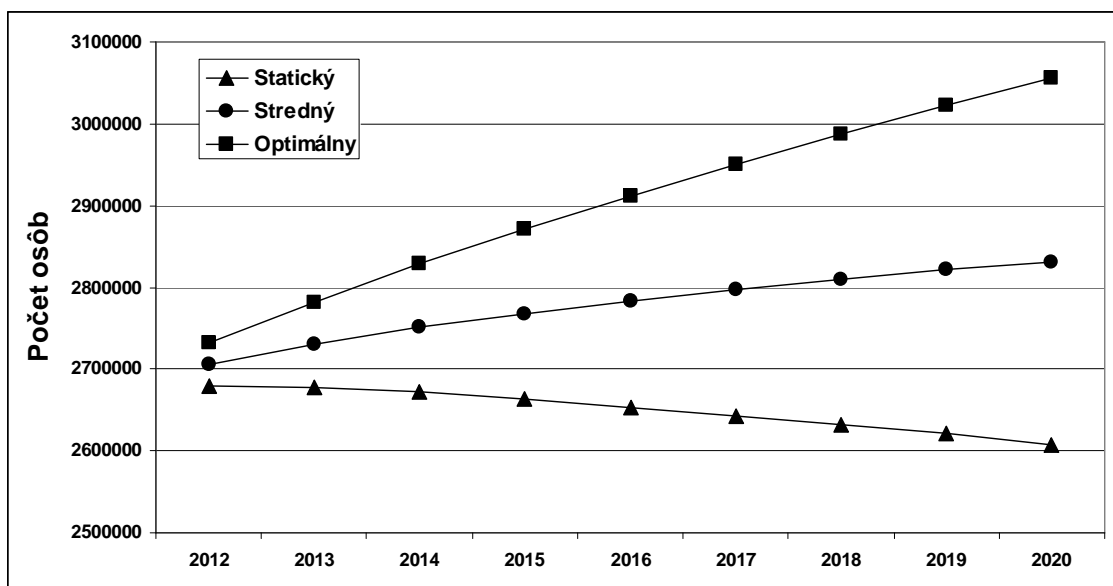
Dosiahnutie hodnôt v optimálnom variante je málo pravdepodobný variant budúceho vývoja. Pravdepodobnejšie sa ukazuje nižšie tempo rastu zamestnanosti a teda aj ekonomickej aktivity. Takýto vývoj je zohľadnený v strednom variante, ktorý je priemerom medzi statickým a optimálnym variantom a na základe súčasných poznatkov sa javí ako relatívne pravdepodobný variant budúceho vývoja ekonomickej aktivity na Slovensku do roku 2020 (tabuľka 1, graf 1).

2.2 Základné výsledky projekcie

Vo výsledkoch projekcie sa nachádza informácia o počte a vekovo-pohlavnej štruktúre ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Výsledky projekcie ukazujú ako sa predpoklady o ekonomickej aktivite v kombinácii s demografickým vývojom premietajú do počtu a vekovej štruktúry ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Pri krátkodobých a strednodobých projekciách hrá veľmi dôležitú úlohu predovšetkým vekové zloženie obyvateľstva.

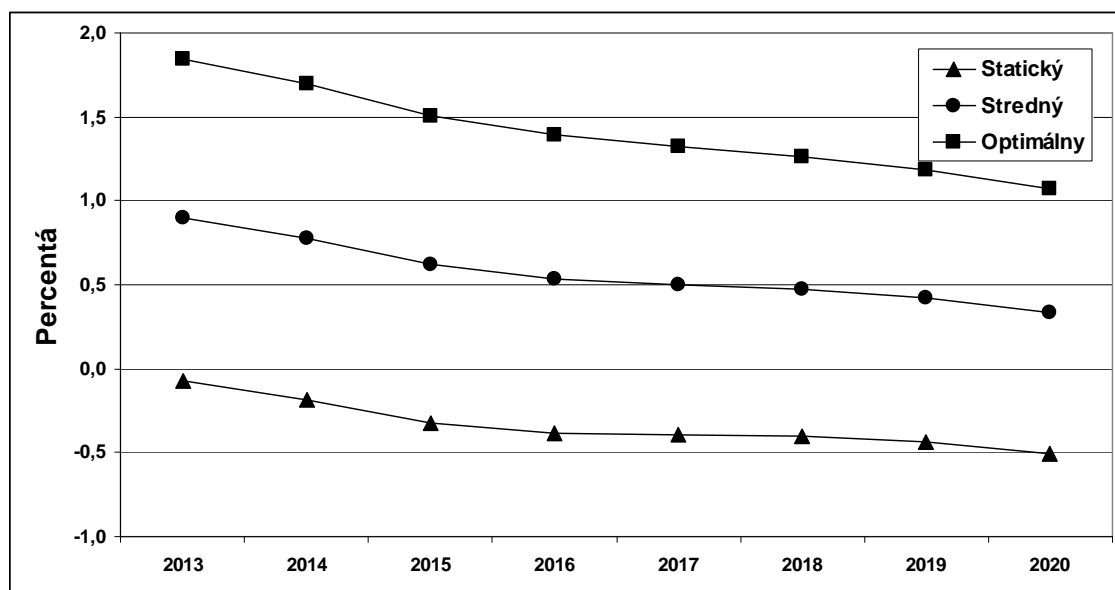
Ak by sa miera ekonomickej aktivity do roku 2020 nezmenila, počet ekonomicky aktívnych osôb by sa znížil zo súčasných 2,65 mil. pod hodnotu 2,6 mil. (zníženie o 2,9 %). Ostatné dva scenáre projekcie by znamenali do roku 2020 zvýšenie počtu ekonomicky aktívnych na 2,8 mil. (4,1 %) v prípade stredného variantu resp. nad 3 mil. osôb (11 %) v prípade optimálneho variantu (graf 2).

Graf 2 – Projekcia počtu ekonomicky aktívnych v SR

Budúci vývoj prinesie s veľkou pravdepodobnosťou znižovanie medziročných prírastkov ekonomicky aktívneho obyvateľstva (graf 3). Svedčia o tom výsledky všetkých troch variantov projekcie. V prípade optimálneho a stredného variantu zostanú prírastky až do konca prognózovaného obdobia kladné. To znamená, že počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva sa bude najmenej do roku 2020 zvyšovať, aj keď stále pomalším tempom. V statickom variante budú medziročné prírastky počas celého prognózovaného obdobia záporné. Za obdobie 2011 až 2020 sa v optimálnom variante počet ekonomicky aktívnych zvýši o viac ako 11%, v strednom variante o 4,7% a v statickom variante sa očakáva zníženie o 2,7%.

Graf 3 – Prírastok (úbytok) ekonomicky aktívnych za obdobie 2011-2020

Vo všetkých troch projekčných variantoch by pracovná sila zoslarla – najmenej o 0,8 roka v statickom variante, najviac o 1,2 roka v optimálnom variante. To znamená, že projektované zvýšenie priemerného veku by sa pohybovalo od 1,9 % do 3,0 %. S najväčšou pravdepodobnosťou môžeme očakávať zvýšenie priemerného veku u ekonomicky aktívneho obyvateľstva do roku 2020 zhruba na hranici 1 roka (tabuľka 3).

Tabuľka 3 – Priemerný vek ekonomicky aktívneho obyvateľstva v SR

Variant	2012	2020	Prírastok 2012-2020	
			roky	%
Statický	40,54	41,32	0,78	1,92
Stredný	40,57	41,58	1,01	2,49
Optimálny	40,59	41,80	1,21	2,98

Zdroj: Vlastné výpočty autorov

Záver

Z výsledkov projekcie do roku 2020 vyplývajú dva základné závery. Čo sa týka počtu a prírastku ekonomicky aktívneho obyvateľstva, zvyšovanie počtu je viazané na zvyšovanie ekonomickej aktivity. Pokiaľ by sa miery ekonomickej aktivity v najbližšom období nezvýšili, znamenalo by okamžité znížovanie počtov osôb v tejto skupine obyvateľstva.

Čo sa týka vývoja vekového zloženia, proces populačného starnutia bude v najbližších desaťročiach na Slovensku univerzálny, to znamená, že sa bude týkať všetkých skupín obyvateľstva, či už z pohľadu pohlavia, veku, vzdelania alebo ekonomickej aktivity. To znamená, že populačné starnutie sa bude prejavovať aj u ekonomicky aktívneho obyvateľstva.

Zo všetkých relevantných prognóz obyvateľstva vyplýva, že demografický vývoj sa tesne za horizontom tejto prognózy významne zmení. V dôsledku veľmi nízkej úrovne plodnosti za posledných 30 rokov sa po roku 2020 výrazne zrýchli proces populačného starnutia a prírastok obyvateľstva sa postupne zmení na úbytok. Tieto procesy budú s veľkou intenzitou prebiehať najmenej do roku 2050. Takýto demografický vývoj bude mať zásadný dopad aj na vývoj v skupine ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Prírastok pracovnej sily sa zastaví (aj v prípade ďalšieho rastu ekonomickej aktivity) a proces starnutia sa zrýchli. To znamená, že v ďalších desaťročiach bude pracovná sila na Slovensku v porovnaní so súčasnosťou menej početná a staršia. Takýto vývoj je pre najbližšie desaťročia nezvratný a treba mu prispôbiť fungovanie trhu práce. Dôležitú úlohu zohrá nepochybne vývoj technológií, organizácia pracovného procesu a úspešnosť migračnej politiky.

Literatúra

DIVINSKÝ, B. 2005. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy a dopady na slovenskú spoločnosť, Odporúčania pre vládu a parlament Slovenskej republiky, Bratislava: Pracovná skupina XI. Vnútorne záležitosti a policajná spolupráca Národného konventu o EÚ (poradný orgán vlády SR a NR SR).

JURČOVÁ, D., ŠPROCHA, B., VAŇO, B. 2011. Human Resources. In Ivanička K. (ed.): Resources of the Slovak republic as a factor of development strategies in European and global space. Bratislava, EKONOM, ISBN 978-80-225-3204-4, s. 455-484.

KOUBEK, J. 2010. Několik poznámek k pojetí lidského kapitálu. In: Demografie, 52 (3), s. 177-180.

LANGHAMROVÁ, J. 2009. Reprodukce lidského kapitálu – Úvodní slovo. In: Reprodukce lidského kapitálu, vzájemné vazby a souvislosti. Zborník z konferencie. VŠE Praha.

LANZIERI, G. 2011. Fewer, older and multicultural? Projections of the EU populations by foreign/national background. Luxembourg, Eurostat, ISBN 978-92-79-21325-0.

Vaňo, B. (ed.). 2009. Populačný vývoj v SR 2008. Bratislava, INFOSTAT, ISBN 978-80-89398-13-3, 78 s.

Výskum finančne podporila Vedecká grantová agentúra Slovenskej republiky (VEGA) v rámci projektu č. 1/0562/12 s názvom Nové demografické analýzy a prognózy obyvateľstva Slovenska a jeho regiónov s využitím progresívnych geografických aplikácií.

Kontakty

Boris Vaňo

INFOSTAT, Výskumné demografické centrum

Dúbravská cesta 3, 845 24 Bratislava

vano@infostat.sk

Bleha Branislav

Prírodovedecká fakulta UK

Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

bleha@fns.uniba.sk

Šprocha Branislav

INFOSTAT, Výskumné demografické centrum

Dúbravská cesta 3, 845 24 Bratislava

sprocha@infostat.sk